

זמר לך לגיל הרך

שירים לכל עת

ועדת היגוי	ד"ר יעל שי, מפמ"ר מוזיקה טובה שמואלי, מפקחת על חינוך לאמנויות יהודית פינקיאל, מדריכה ארצית למוזיקה
חברי המערכת	טובה שמואלי, מפקחת על חינוך לאמנויות רינת גלעד- עפרון, מפקחת על החינוך המוזיקלי במחוז תל אביב רות דגני, מפקחת על החינוך המוזיקלי במחוז דרום אורנה חריטן, מפקחת על החינוך המוזיקלי במחוז מרכז ד"ר עדנה מעייני, מפקחת על החינוך המוזיקלי במחוז צפון נגה פוקס, מפקחת על החינוך המוזיקלי במנח"י תמנע קליין, מפקחת על החינוך המוזיקלי במחוז חיפה
כתיבה	יהודית פינקיאל, מדריכה ארצית למוזיקה רבקה בלוך, מדריכה למוזיקה במחוז ירושלים ציפי מאירוביץ, מדריכה למוזיקה במחוז תל אביב זהבי סלע, מדריכה למוזיקה במנח"י עינת פורר, מדריכה למוזיקה במחוז מרכז לידיה פישמן, מדריכה למוזיקה במחוז דרום רונית צרפתי, מדריכה למוזיקה במחוז חיפה
עריכה	ד"ר יעל שי, מפמ"ר מוזיקה
קראו והעירו	רינה כלף, מדריכה ארצית למוזיקה אורה גולדהירש, פסיכולוגית התפתחותית באגף לחינוך קדם-יסודי שריתה ספוקויניק, מדריכה ארצית למתמטיקה ומדעים באגף לחינוך קדם-יסודי ד"ר אוה ברנד, ראש אגף המוזיקה במכון לקידום האינטגרציה החברתית באוניברסיטת בר-אילן
הבאה לדפוס	רפי כהן,
עיצוב והדפסה	
הוצאה לאור	מחלקת

דברי פתיחה

החברת "זמר לך לגיל הרך" חושפת בפני ילדי הגנים בארץ בפני רפרטואר שירים איכותי שתפקידו לשמר את מורשת הארץ הזאת מחד ולהעמיק את הזהות הערכית והישראלית גם יחד, מאידך. בבסיס חוברת זו עומד הרעיון לפיו כל בוגר של מערכת החינוך הקדם יסודי צריך שיידע את השירים הללו כבסיס לחינוך ערכי ואהבת הארץ.

החוברת כוללת עשרים שירי ילדים, שירים לכל עת הלקוחים מתוך עולמו, הקרוב של הילד: בעלי חיים עולם הצומח, חברות ועוד. שירים אלה מתאימים ליכולתם השירית של הילדים - טקסט קצר מקצב פשוט אך לא פשטני, ולחן בעל מנעד מצומצם וביצועם בצורה אמנותית ואסתטית.

תודתי המיוחדת לכל השותפים לעשייה החינוכית; לד"ר יעל שי, מפמ"ר מוזיקה ולטובה שמואלי, מפקחת על חינוך לאמנויות בגיל הרך, על ההובלה, הנחישות והאמונה בחשיבות טיפוח הזמר העברי בגיל הרך. ליהודית פינקיאל, מדריכה ארצית למוזיקה, על הכתיבה ועל הכנת החוברת לדפוס.

הכרת הערכה מיוחדת למדריכות המחוזיות למוזיקה בגיל הרך על איסוף החומר וכתיבת הפעילויות, ובפרט לפיקוח על המוזיקה במחוזות על שהעירו והאירו את הערותיהן במקצועיות ובאיכותיות ולמשוררים ולמלחינים על ראיונות מחכימים אשר הוסיפו מימד אישי לשירים הנפלאים.

שימשיכו השירים להתרונן בלבנו תמיד...

סימה חדד מה-יפית

מנהלת האגף לחינוך קדם-יסודי

תוכן עניינים

פתיחה

6..... פתחו את השער

12..... אדון עולם

נזרע, נשתול ונצמח...

38..... ככה שותלים שתיל

41..... מגרפה ומעדר

17..... קילפתי תפוז

44..... איך צומחים

22..... האילן

25..... בגינה

27..... אשכולית

נפגוש בעלי חיים

29..... דוגרת

32..... פרש

34..... שני אורחים

12..... שה וגדי

24..... אדון חרדון

44..... לו הייתי

נתיידד עם חברים

47..... לו הייתי מלך

50..... אליעזר והגזר

53..... בערוגת הגינה

60..... אל תכה

58..... הנה מה טוב

58..... סיום

62..... ביבליוגרפיה

פיתחו את השער

מילים: קדיה מולודובסקה
עברית: פניה ברגשטיין
לחן: נחום נרדי

פיתחו את השער פיתחוהו רחב

עבור תעבור בו שרשרת זהב

אבא ואמא, ואח ואחות

וחתן וכלה במרכבת קלה

פיתחו את השער פיתחוהו רחב

עבור תעבור בו שרשרת זהב

סבא וסבתא ודוד ודודה

ונכדים ונינים במרכבת פנינים

פיתחו את השער פיתחוהו רחב

עבור תעבור בו שרשרת זהב

אגס ותפוח ודבש לקינוח

ורקיק צהבהב על צלחת זהב

פיתחו את השער פיתחוהו רחב.

קדיה מולודובסקי (1894-1975)

משוררת הילדים הגדולה ביידיש. נולדה בפולין. בבגרותה חיה בארצות הברית. מודולובסקי למדה בקורסים לגננות עבריות של יחיאל הלפרין ועבדה כגננת בוורשה ובאודסה. אחרי מלחמת העולם הראשונה לימדה בבית ספר יהודי בשכונת עוני בוורשה, שם כתבה רבים משיריה לילדים, בעקבותיהם התפרסמה. אלה עוסקים בעולמם של ילדים יהודיים עניים בוורשה של שנות ה-30, כשצחוק ודמע מתמזגים בהם. בשנת 1949 עלתה לארץ עם בעלה, וחיתה כאן שלוש שנים.

נחום נרדי (1901-1977)

מגדולי דור הראשונים של הזמר העברי בארץ-ישראל. עלה לארץ מרוסיה כפסנתרן-אמן בהיותו בן עשרים ושנים. ברבים משיריו הושפע מאוד מהאווירה המזרחית ומהצלילים שפגש בארץ, וכן משירת תימן שבאה בעקבות שיתוף הפעולה הפורה עם הזמרת ברכה צפירה.

נרדי התפרסם בהופעותיו עם צפירה בארץ ובעולם. הוא היה אמן האלתור, בדרך כלל לא רשם את עיבודיו. הרבה להלחין שירי ילדים.

על השיר

"פתחו את השער" הוא אחד השירים של מודולבסקי שתורגמו לעברית. הוא כלול בספר "פתחו את השער", שנתפס כאנדרטה לירית לזכר הילדים היהודים שהושמדו בפולין. הספר ראה אור בישראל לאחר מלחמת העולם השנייה.

בשיר שלושה בתים הפותחים בשתי שורות אחידות, החוזרות על עצמן עם אותה מנגינה. שורות אלה מהוות את השער הקבוע: "פתחו את השער, פתחוהו רחב, עבור תעבור פה שרשרת זהב". ובשער הזה עוברת השושלת המשפחתית כשניתן להצביע על ההתאמה של המוזיקה לקצב המילים; בבית הראשון המשפחה המצומצמת, בבית השני המשפחה המורחבת ובבית השלישי המטעמים השונים להמתיק את השושלת. המבנה מזכיר שרשרת המורכבת מחוליות (כל דמות כתובה בשורה נפרדת) והוא בעל אופי מצטבר. המלים מחוברות ב-'ו' החיבור, שמדגיש את הקשר בין החוליות שבשרשרת המשפחה.

מהלך הפעילות

1. נקרא את השיר ונשוחח עם הילדים על ה"שער" הפותח כל בית; איזה מן שער זה? לאן נכנסת "שרשרת הזהב"? מה היא שרשרת הזהב? מדוע היא יקרה כל כך? יש להתייחס לחשיבות הקשר הבין-דורי.
2. נאזין לשיר ונשוחח על המשמעות של "שרשרת הזהב".
3. נאזין שוב לשיר ונבחין מי הם בני המשפחה המופיעים בשרשרת.
4. נתייחס למבנה השיר: פתיחת השער, ציון בני המשפחה העוברים בו וציון סוג המרכבה והמטעמים המוזכרים בבית השלישי (מרכבת קלה, מרכבת פנינים).

5. ניצור מעגלים של ארבעה ילדים בקבוצה. נחלק שלישי לכל מעגל. נאזין לשיר ונגן בשליש בנקודת המנוחה. נשים לב להעביר את הכלי לילד היושב לצידנו עם תחילת משפט מוזיקלי חדש.
6. נחלק את הגן לשתי קבוצות. קבוצה אחת תסתדר בזוגות ותתפזר במרחב תוך יצירת שער. קבוצה שנייה תסתדר גם היא בזוגות ותעמוד בטור. הילדים אשר בטור יעברו מתחת לשער ועם סיום המעבר דרכו, יצטרפו לשרשרת (לטור).
7. נאזין לשיר ונפעל כמו בפעילות הקודמת.

פעילויות נוספות

- ❖ נצייר את דמויות המשפחה ואת המאכלים המוזכרים בשיר בכרטיסיות נפרדות.
- נאזין פעם נוספת לשיר ונניח את הכרטיסיות על פי סדר הופעתן בשיר. בסוף השיר, ניתן לחבר את הדמויות בשרשרת.
- נצייר את השער ואת בני המשפחה העוברים בו.
- ❖ נבקש מהילדים להביא שירים "מבית אבא".
- ❖ נבקש מהילדים לספר על מאכלים אופייניים מן המשפחה.

אדון עולם

מילים: מן המקורות
לחן: עממי בולגריה

אדון עולם אשר מלך
בטרם כל יציר נברא.
לעת נעשה בחפצו כל
אזי מלך שמו נקרא.

ואחרי ככלות הכל
לבדו ימלוך נורא.
והוא היה והוא הווה
והוא יהיה בתפארה.

והוא אחד ואין שני
להמשיל לו להחבירה.
והוא ראשון והוא אחרון
לכל חומר ולכל צורה

בידו אפקיד רוחי
בעת אישן ואעירה
ועם רוחי גווייתי
אדוני לי ולא אירא

במקדשו תגל נפשי
משיחנו ישלח מהרה
ואז נשיר בבית קדשי
אמן אמן שם הנורא

על הפיוט

"אדון עולם" הוא אחד הפיוטים העתיקים, המושך כמעט בכל קהילות ישראל כחלק מתפילת שחרית. בפיוט מסופר על נצחיות האל ועל הטוב שהוא מביא לעולם.

השיר זכה ללחנים ולנעימות שונות, ולנוסחים שונים של התמליל, עדה עדה ומנהגה. המנגינה של הפיוט הנוכחי (יהודי בולגריה), נחלקת לשלושה משפטים ברורים. שני המשפטים הראשונים מחולקים לשני חלקים שונים באופיים. בחלק הראשון בולטת מנגינת תפילה איטית ומרגשת ואילו בחלק השני חוזרים על ההברה האחרונה באופי שמח וקצבי.

במנגינת הפיוט יש חזרה על ההברה האחרונה בכל סוף משפט (ראו תיאור גרפי בגרף למטה). החזרה היא באותו גובה במשפט הראשון, בצליל יורד במשפט השני, צליל חוזר יורד במשפט השלישי ועוברים לבית הבא.

--->

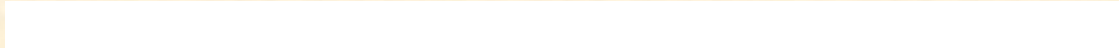
משפט ראשון	משפט שני	משפט שלישי
<p>--- ---</p> <p>לך לך לך לך לך לך</p> <p>לך</p>	<p>— —</p> <p>— —</p> <p>— —</p> <p>רא רא רא רא רא רא</p>	<p>— —</p> <p>— —</p> <p>— —</p> <p>רא רא רא רא רא</p>

מהלך הפעילות

1. נחלק את הילדים לשתי קבוצות. קבוצה א' תבצע תנועה בתוספת השמעת קול יחד עם ההברה החוזרת בסוף המשפט הראשון (לדוגמה: מחיאה). קבוצה ב' תבצע תנועה בתוספת השמעת קול יחד עם ההברה החוזרת במשפט השני (לדוגמה: טפיחה). במשפט השלישי, שתי הקבוצות תבצענה את התנועות שלהן ביחד (מחיאה וטפיחה בזמנית).
2. נזמין שתי קבוצות של ילדים ונחלק להם כלי הקשה. כל קבוצה תנגן בכלי ההקשה בתורה, על פי ההברות החוזרות. במשפט השלישי, שתי הקבוצות תנגנה ביחד עם ההברה החוזרת על עצמה.

פעילויות נוספות

- ❖ נשוחח על משמעות התפילה אצל כל אחד מאיתנו.
 - ❖ נאזין למנגינות אחרות של הפיוט "אדון עולם" מתוך ערכת "גוונים": תימן, גרוזיה, ליטא.
- ננסה לעמוד על המשותף והשונה במנגינות אלה מבחינת הטקסט, סוג הביצוע (קולי, כלי, קולי עם ליווי כלי).



בזרע, נשתול ונצמח...

ככה שותלים שתיל

מילים: לאה נאור
לחן: מתי כספי

כך חופרים במעדר,
לא לאט ולא מהר.
מחזיקים בשתיל ישר,
הכי ישר שרק אפשר,
מכסים מעט בחול,
מהדקים וזה הכל.

עץ חדש נולד
איזה מזל.
נשקה אותו מיד
שיצמח ויגדל.

בואו, מי רוצה לשתול?
כאן חופרים גומה בחול,
מחזיקים בשתיל נמוך,
ישר! ישר ולא והפוך!
מכסים באדמה,
זהו, זאת כל החכמה.

עץ חדש נולד..

על לאה נאור, ראו "אדון חרדון המפוזר".

מתי כספי (1949)

אחד המוזיקאים הישראליים הפוריים והמגוונים שיצרו בארץ בשלושים השנים האחרונות של המאה ה-20. את סוגי המוזיקה האהובים עליו - מוזיקה ברזילאית, בלקנית, פנקי (Funky) שחור ומוזיקה כמעט קלאסית - הוא מטמיע בלחניו ובעיבודיו וכך מגיע ליצירה מקורית ואישית, שהשפיעה מאוד על צליל המוזיקה הישראלית החדשה.

כספי נולד בקיבוץ חניתה. הוא נהנה מאוד להיות לבד עם הטבע, בשקט ובשלווה. בגן היה מבלה שעות בישיבה על ארגז הכביסה המלוכלכת, דופק לפי קצב ושר שירים. הוא טוען שהקיבוץ הוא גן עדן לילדים: "אני עדיין בן קיבוץ, גם אחרי כל השנים".

בתום שיעור הפסנתר הראשון הלך כספי להופעתו של גוגול (אמן מפוחית הפה). בקוצר רוח, כשהסתיימה ההופעה, ניגש אליו ושיתף אותו במה שארע. גוגול מיד תלש את המפוחית מהצוואר ונתן לו אותה במתנה. את המפוחית מחזיק כספי עד היום. במקביל, אביו של כספי התעקש שהקיבוץ ירכוש פסנתר עבור בנו, עד שנענתה פנייתו ובקשתו.

במשך עשרות שנות פעילותו המוזיקלית הפורייה כספי מלחין, ובעיקר מפיק ומעבד מוזיקה לאמנים אחרים. כמו כן הוא כותב מוזיקה להצגות, לסרטים, למופעים שונים, לפסטיבלי זמר, ללהקות צבאיות ועוד. וכך מספר כספי: "את השירים אני לא כותב לפי הזמנה אלא מוסר מנגינות, כי את השירים אני כותב קודם לעצמי, ורק מאוחר יותר אני מוצא שהשיר מתאים יותר למישהו אחר".

על השיר

השיר "ככה שותלים שתיל" הוא מתוך תכנית הטלוויזיה "קרסולה" אשר הייתה אחת הסדרות המוצלחות של רשות השידור בשנות ה-70, ושודרה בין השנים 1978-79. כל פרק בתוכנית היווה סיפור עלילה בליווי שירים שנכתבו ברובם על ידי לאה נאור והולחנו ועובדו מוזיקלית ברובם על ידי מתי כספי וקובי אשרתמנגינת השיר קצבית, מתארת את עבודת השתילה. בחלק הראשון, המשפט המוזיקלי חוזר על עצמו עם שינוי בשתי השורות האחרונות. תבנית המקצב חוזרת אף היא וכך נוצרת תחושה של הנחייה לפעולת השתילה. בחלק השני השיר מספר על העץ, והמנגינה בהתאם. מנעד הצלילים גבוה יותר, המנגינה עליזה, מבטאת את שמחת הצמיחה.

מהלך הפעילות

1. נציג בפני הילדים את שם השיר ונשאל אותם איך לדעתם שותלים שתיל.
היכן כדאי לשתול? מה דרוש לשתילה? מתי כדאי לשתול?
2. נציג בפני הילדים את מילות השיר ונשווה בין רעיונותיהם של הילדים ובין רעיונותיה של הפזמונאית.
3. נאזין לשיר ונשים לב אם יש חלק שחוזר על עצמו. נלמד מהו פזמון חוזר ונבקש מהילדים להמציא תנועות לפזמון החוזר.
4. נלמד את מילות הבתים ונמחיש את הפעולות הקשורות בשתילה.
5. נאזין לשיר ונפעל על פי הפעמה הקבועה והברורה. נשלב את הפעילות של הפזמון החוזר על פי הפעילות.
6. נכין מקראה בהסמלה לפי המילים והמקצב והילדים יעקבו אחר המקראה ויצטרפו בשירה.

פעילויות נוספות

- ❖ נכין כלי עבודה מתאימים לנטיעת עצים.
נחפור גומה לנטיעה.
נוציא בזהירות את העץ מהכלי.
נטמין את מערכת השורשים בבור, נחזיק את העץ ישר ונמלא את יתרת הבור מסביב למערכת השורשים.
ניצור גומה סביב העץ הנטוע ונשקה היטב.
- ❖ נבחר עץ ונחקור אודותיו.
- ❖ ניצור בחומרים שונים את העץ שאהבנו.

מגרפה ומעדר

מילים: חיה שנהב
לחן: ציפי כהנוביץ

מגרפה

ומעדר.

גינה קטנה

פה נסדר.

נזרע צנונית

וגם בצל

ואפונה.

הכל יגדל.

הנה עלה.

הנה שני עלים.

העלים

צומחים

גדלים.

הנה כבר

צנונית קטנה.

איזה יופי

של גינה.

חיה שנהב (1936)

משוררת וסופרת ילדים, ילידת מושב כפר יהושע בעמק יזרעאל. היום מתגוררת שנהב עם משפחתה בירושלים. הוריה היו מראשוני המתיישבים בכפר ועסקו בחקלאות. ילדותה עברה עליה בכפר, כשהיא מוקפת בעלי חיים ושדות מוריקים. מרבית כתיבתה מופנית לילדים ולנוער, הגם שבמהלך השנים פרסמה כמה ספרים המיועדים למבוגרים. ספריה זכו בפרסים רבים על ספרות יפה ועל מכלול יצירתה בספרות הילדים.

ציפי כהנוביץ (1942)

מורה ומרצה לחינוך מוזיקלי, מלחינה, מוזיקולוגית ומדריכה בהוראת מוזיקה בגני ילדים. תוך כדי עבודה, לימודים וחיי משפחה כתבה שירים רבים לילדים, ביניהם "ממש יום טוב" ו "שוטינוע", המלווים בספר הדרכה.

על ההלחנה משיריה של המשוררת חיה שנהב, אומרת כהנוביץ:
"אני אוהבת לשיר, לרקוד ולנגן,
אני אוהבת ילדים צעירים,
אני אוהבת שירה טובה לילדים".

על השיר

הצלילים של כהנוביץ' חברו לדמיונה ולמילותיה של שנהב, וכך נולד השיר המולחן "מגרפה ומעדר" ועוד שירים רבים. השיר נראה ארוך, כמו הזמן שעובר מאז שמכינים את הגינה ועד שרואים תוצאות. התוכן לקוח מעולם הילד והתמליל הקצר, מאפשר לילד ללמוד על השלבים והכלים בעבודת הגינה. כמו כן, יש התייחסות מרבית להטעמה הנכונה של המילה העברית.

בהיבט המוזיקלי, ניתן לראות את הקשר ההדוק בין המילים למוזיקה. העצירות בלחן, תואמות את התמליל ומאפשרות לילד לדמיין את השלב הבא בגדילה עד לקבלת התוצר הנפלא.

מהלך הפעילות

1. הקמת גינה לימודית

- ❖ נאסוף זרעים להנבטה.
- ❖ נעבד את האדמה בגינה (ניתן להוסיף זבל אורגני).
- ❖ נשדד את הרגבים ונהפוך את האדמה.
- ❖ ניצור ערוגות ונתחם אותם.
- ❖ נזרע זרעים ונכין שלטים ודחליל.
- ❖ נערוך ניסויים שונים ונלמד על תנאי הנביטה שונים (חושך – אור, חום - קור, יובש - לחות) ונעקוב אחר התפתחות ההנבטה של זרעים שונים.
- ❖ נכיר את סוגי הירקות השונים ואת החלקים המיועדים לאכילה.

- ❖ נכין סלט ירקות מהירקות שגידלנו.
- ❖ נאסוף מתכונים לסלטים מבתי הילדים. נרשום את המוצרים הדרושים ואת השלבים להכנה בעצמנו.

2. פעילות מוזיקלית

- ❖ נאזין לשיר ונשים לב לפעילות המתרחשת בגינה.
- ❖ נספר על תוכן השיר. נרחיב על כלי העבודה ועל הירקות המוזכרים בשיר.
- ❖ נתאר בתנועה את תהליך הצמיחה מנבט ועד ירק.
- ❖ נחלק את הגן לארבע קבוצות. כל קבוצה תפעל בתורה לפי הבתים בשיר, בתנועה או בנגינה.
- ❖ נתזמר את השיר. בשני הבתים הראשונים ננגן כולנו יחד על פי המוזיקה. החל מהבית השלישי, ננגן באופן "צביר". כל קבוצה תצטרף בהצטברות החל מהמשפט:
הנה עלה
הנה שני עלים
העלים צומחים גדלים
הנה כבר...

קילפתי תפוז

מילים: נורית זרחי (1941)

לחן: יוני רכטר (1951)

קילפתי תפוז,
מצאתי בפנים -
כמו בתוך קן
ילד ישן.

הילד אמר:
"אתה עשית פה חור,
תקן את הפלח,
נושב עלי קור."

אמרתי: "רגע,
סליחה, שלום."
ואת הפלחים
שמתי במקום.

ועד היום -
אם הוא לא הצטנן,
בתוך התפוז
ילד ישן.

נורית זרחי (1941)

נולדה בירושלים וגדלה בקיבוץ גבע. זרחי כתבה עשרות ספרים לילדים ולמבוגרים וזכתה בפרסים רבים. "התחלתי לכתוב שירים עוד לפני שידעתי לכתוב. אנשים אחרים כתבו את מה שאמרתי. אז לא חשבתי שיש בזה משהו מיוחד. חשבתי שכולם כותבים את מה שהם חושבים" (מתוך האתר "דף דף"). סגנונה המקורי משלב פיוט ופנטזיה, תוך עיסוק בנושאים שהיו קרובים לליבה.

יוני רכטר (1951)

בין המוזיקאים הישראלים החשובים והמעניינים ביותר שצמחו בשנות ה-70. רכטר הלחין ועיבד עשרות שירים במגוון סגנוני רחב. רכטר אהב מוזיקה מגיל צעיר וכבר בגיל שבע החל לנגן בפסנתר, אך החליט להיות מוזיקאי רק כשגילה, בגיל 12, את ה"חיפושיות".

המוזיקה של רכטר מתאפיינת במקוריות וברגישות רבה לתמלילים. למרות ההרמוניה המורכבת, לעתים קרובות המנגינות פשוטות וקליטות כמו באלבום "הכבש השישה עשר" שהורכב משירים שהפכו למרות מורכבותם לקלאסיקה לילדים. העיבודים של רכטר עשירים ומשלבים לעתים קרובות כלים לא שגרתיים וכלי נגינה קלאסיים. ברבים מעיבודיו תופס הפסנתר מקום מרכזי. בין השאר, הלחין ועיבד רכטר עבור מיטב המבצעים משיריהם של משוררים רבים.

על השיר

מילות השיר פשוטות אך מלאות עניין, דמיון והומור. ניתן להתרשם מהדו-שיח בין הילד שקיבל את התפוז ובין הילד הדמיוני הנמצא בתוך פלח התפוז (שקיקי המיץ).

למרות היותו שיר ילדים, רכטר התייחס אליו ברצינות הראויה והלחן שלו הוא בדיוק ההיפך מלחן ילדותי – זה לחן מורכב עם השפעות ג'אז (סגנון החביב כל כך על רכטר). בזכות זה הוא התחבב לא רק על ילדים אלא גם על מבוגרים.

מהלך הפעילות

1. נקריא לילדים את השיר ונשוחח על תוכנו.
2. נדמיין מה עוד אפשר למצוא בתוך תפוז.
3. נעביר תפוז בסבב בין ילדי הגן כאשר כל ילד יוצר קשר עין עם הילד לו הוא מעביר את התפוז.
4. נמחז את השיר באמצעות תנועה.
5. נזמין שישה ילדים. נשיר לילדים את הבית של השיר פעמיים רצופות. בכל פעם שיש הפסקה בשיר, נעביר את התפוז לילד הבא.
6. נטפח על הירכיים שתי טפיחות ונמחא מחיאת כף אחת בהתאמה לתבנית הליווי של הפסנתר שבשיר. נבקש מהילדים לחקות אותנו.

7. נשיר לילדים את הבית של השיר. בכל פעם שיש הפסקה – נבצע את תבנית המקצב בהקשות גוף. בפזמון של השיר – נצטרף בתנועות.
8. נכין תפוז (בעבודת יצירה) מחולק ל- 12 פלחים. נזמין את הילדים לקלף את הקליפות בהתאמה לפסוקי השיר. בכל פעם שתבנית המקצב תופיע - על הילד לקלף קליפה אחת. בפזמון הוא יחזיר את הקליפות בחזרה לתפוז, כמו בשיר.

פעילויות נוספות

- ❖ נצייר את התפוז המתואר בשיר.
 - ❖ נלמד על חלקי הפרי ושימושיו:
- פרי ההדר מורכב מפלחים כאשר כל פלח מכיל מאות "שקיקי" מיץ. תהליך הסחיטה הינו "שבירה" של שקיקי המיץ ויצאת המיץ מתוכם. השקיקים נקראים "תאים" או "פולפה". מהמסחטה יוצא זרם של מיץ עם תאים (שקיקי המיץ) ונאסף במיכל.
- ❖ נביא דוגמאות לשירי שטות נוספים.

איך צומחים

מילים ולחן: דתיה בן דור

איך צומח עשב? ככה

איך צומח פרח? ככה

איך חיטה צומחת? ככה

איך צומח ילד? ככה

דתיה בן דור (1944)

סופרת, תסריטאית, מחזאית, משוררת ומלחינה לילדים. נולדה באלכסנדריה שבמצרים. עלתה ארצה עם הוריה בגיל שנה וחצי וגדלה בשכונת יד אליהו בתל אביב ואחר כך ברמת גן.

בן דור כותבת תסריטים, שירים ולחנים לתוכניות לגיל הרך ששודרו בטלוויזיה החינוכית. יצירותיה הרבות ראו אור בספרים, תקליטורים, קלטות וידאו ומשחקי מחשב המיועדים לגיל הרך.

על השיר

השיר בנוי משלושה משפטים מוזיקליים דומים, ומשפט רביעי שונה מהם. השיר מורכב משאלות המאפשרות לפתח את הדמיון של הילד, ומתשובות קצרות ("ככה"). יחידה זו חוזרת ארבע פעמים, בביצועים שונים.

הלחן של כל אחת משלוש התשובות המייצגות את הצמחים (עשב, פרח, חיטה) מסתיים במרווח גדול ומהיר כלפי מעלה, בעוד שהלחן המייצג את צמיחת הילד, נפרש בשורת צלילים העולה בהדרגה. כך מקבלת צמיחת הילד ביטוי מוזיקלי הממחיש את קצב צמיחתו האיטית והמודרגת של הילד, ואת הזמן הממושך הנדרש לגדילתו, בניגוד לצומחים, המגיעים לשיא גובהם כעבור עונה אחת בלבד

מהלך הפעילות

1. נבקש מהילדים להציע תנועות המתארות כל צמיחה: עשב, פרח, חיטה, ילד.
2. נאזין לשיר. נעשה תנועה המתארת את הצמיחה, בתשובה: "ככה", נפעל לפי הרעיונות שהילדים הציעו.
3. נאזין לשיר. נמשיך את הפעילות הקודמת ונצטרף בשירה בתשובה "ככה".
4. נאזין פעם נוספת לשיר ונבחין בביצוע המשתנה בכל בית.
5. נאזין לשיר ונפעל בתנועה. נשים לב לשנות את מצב העמידה בכל בית. בבית הראשון נשב על הרצפה מכורבלים ונבצע את התנועות שעליהן הסכמנו. בבית השני נשב על הברכיים, בבית השלישי נשב על הכסא ובבית הרביעי ואחרון נבצע את התנועות בעמידה.

פעילויות נוספות

- ❖ נשיר שירים על עצים או על פרחים המתאימים לעונה.
- ❖ נאזין ליצירה "בוקר" מתוך "סוויטה מס' 1" מאת גריג, ונתאר בתנועה את הצמיחה על פי הצלילים ההולכים ומתגברים.
- ❖ נעלה לדיון שאלות שונות, כגון: איך נולד רעיון? איך נולד שיר? איך נולד ספר? ועוד.

האילן

מילים: רפאל ספורטה

לחן: מרדכי זעירא

אֹר וּתְכֵלֶת עַל רֵאשֵׁי

עֲנָפֵי נְעִים בְּרוּחַ

צִמְרֵתִי הוֹמָה

הוּ הוּ הוּ...

בֵּין בְּדֵי צִפּוֹרֵת שִׁיר

בְּצֵלֵי עֵיף יְנוּחַ

אִישׁ הָאֲדָמָה.

הוּ הוּ הוּ...

רפאל ספורטה (1913 – 1983)

מורה ומנהל בית ספר. חיבר שירים וסיפורים רבים לילדים. ספורטה חיפש את השורשים ואת הזהות המוזיקלית היהודית-ישראלית מתוך הכרת תרבויות אחרות. הוא פנה בכתיבתו למקורות עבריים ולתנ"ך ושאף להשתחרר מכבלי הגלויות ומהתלות בזרים.

"ספורטה העשיר את הספרות העברית לטף במאות חרוזים, שירים, סיפוריים ועיבודים שהופיעו בסדרות ארוכות של חוברות צבעוניות רבות תפוצה. שיריו-חרוזיו, המעוגנים ברובם בסביבתו הקרובה של הילד הקטן, מצטיינים באיכות מוזיקלית גבוהה, הם יפים להיגוי וקלים לזיכרון וברבים מהם מצוי הומור ילדי מרנין (אופק, 1985).

מרדכי זעירא (1905 - 1968)

מלחין ומשורר, מאבות הזמר העברי. השכלתו המוזיקלית הסתכמה בצפייה בכמה שיעורי פסנתר בהם זכה בפרס על כך שצפה בשקט בשיעורי הפסנתר של אחותו. מגיל עשר ועד

לגיל בר המצווה התלווה אל אביו בשבתות ובחגים לבית הכנסת והאזין לניגוני קריאת התורה ולסלסולי החזנים. בביתו שמע שירה חסידית ושירים ציוניים.

עם גמר לימודיו התיכונים, עלה לארץ והצטרף לקיבוץ ר.ס.ס.ו. (לימים אפיקים). שמו היה אז מיטיה גרבן, ובפי חברים מיטיה מסרק, היות ש"גרבן" פירושו מסרק. כינוי זה הוא משום שהיה אשף בנגינת המסרק, ומעיסוקו כמנהל תזמורת מסרקות. תזמורת זו הוקמה על ידי זעירא וחבריו, וכללה קונצרטינה ונגני מסרקים. הוא עצמו החזיק תמיד בכיסו מסרקים מגדלים שונים, היה עוטר אותם בנייר סיגריות דק ומפיק מהם צלילי כינור, צ'לו ואף חוצצרה. הוא שינה את שמו לזעירא על פי הצעת חברו אהרן אשמן.

זעירא החל לחבר לחנים חדשים לשירים שכתבו מכריו. לצרכי פרנסה החל לעבוד במפעלי ים המלח בסדום, כשהוא מקדיש יום בשבוע לשיעורי מוזיקה. מאז שנות השלושים, הלחין מאות שירים שליוו את היישוב בפעילותיו המגוונות. מאות משיריו ליוו כמעט כל "אירוע לאומי", מלחמות, הקמת נמל תל אביב, ועוד. בנוסף, הוא כתב שני קבצים לשירי ילדים: "פיל פילון", 1978 ו"שירים לפעוטות", 1960.

זעירא ראה את עצמו כמלחין לאומי. על יצירתו המוזיקלית כתב המוזיקאי והמבקר מנשה רבינא: "לזעירא מתאים תואר הכבוד טרובדור (כינוי למשורר ולזמר נודד בימי הביניים). גם הוא עבר את הארץ לאורכה ולרוחבה, כמותם האזין למתרחש בדורו וכמותם מצא ניב צלילי לחוויות תקופתו".

זעירא אמר שהוא מסוגל להלחין רק למילים בעברית. הלשון העברית לא הייתה רק שפה אלא גם צלילים. הוא הביע את המשאלה שמלחיני הארץ ישאבו השראה ממעיינות המוזיקה היהודית, וישתמשו ביצירותיהם בחומרים מהמקורות המגוונים של מנגינות העדות והשבטים ממזרח וממערב, בין אם אלה ניגוני תפילה או טעמי המקרא, זמר חסידי או זימרת תימן.

על השיר

מילות השיר מגלות חוש הסתכלות בטבע: נוף הצומח והחי מצטייר בחדוות הלבול ובעטרת הפריון. ניתן להתרשם מהחוויה העליזה של מגע הרוח ומהמיית הצלילים השוררים במקום.

מהלך הפעילות

1. נרגיש כמו "עצים". נבקש מהילדים ליצור בגופנו את העץ האהוב.

2. נאזין לשיר ונעשה "מראה מוזיקלית".
 "מראה מוזיקלית" היא כלי לניתוח מוזיקלי באמצעות תנועה, המשקף רמות היררכיות של ארגון מוזיקלי. ביצוע "המראה" על ידי ילדים מעורר הבנה מוזיקלית אינטואיטיבית ומשמש יסוד לזיכרון מוזיקלי ולתיאור מילולי של המוזיקה.
3. נשאל את הילדים על מה מספר השיר ונסביר לילדים את המילים הקשות (ציפורת שיר, בדי, צמרת, הומה, איש האדמה).
4. נאזין לשיר. נבצע את התנועות ונשאל את הילדים מה משמעות ההברה "הו" בשיר.
5. נבקש מהילדים להציע כלי נגינה שילווה את החלק השני בשיר.
6. נזמין שתי קבוצות. קבוצה שתרקוד בחלק א', וקבוצה שתנגן ותנוע בחלק ב'.
7. נשיר את השיר.
8. נאייר את השיר.

מראה מוזיקלית

מצב מוצא: ישיבה על הברכיים או על ברך אחת.

שתי ידיים נפתחות	אור ותכלת
שתי ידיים נסגרות	על ראשי
ידיים וכל הגוף עולים בהדרגה, עד למצב עמידה	ענפי נעים ברוח
עומדים ומניעים ידיים מצד לצד	צמרתי הומה
סיבוב עצמי, ממשיכים להניע ידיים, ובצליל האחרון מתיישבים.	צמרתי הומה
יושבים במעגל והידיים מסתובבות בצורה מעגלית.	הו.....
שתי ידיים נפתחות.	בין בדי ציפורת שיר
שתי ידיים נסגרות.	בצלי עיף ונוח
ידיים וכל הגוף עולים בהדרגה, עד למצב עמידה.	איש האדמה
יושבים במעגל והידיים מסתובבות בצורה מעגלית.	הו.....

בגינה

מילים ולחן: נעמי שמר

הבּוֹקֵר שְׁרַתִּי מְגִינָה

נִבֵּט לִי בְּגִינָה

מְרַגֵּב חוּם מְרַגֵּב לַח

הַצִּיץ עֲלֵה יְרוּק יִרְקָה:

צְנוּנִית, בְּצֵל גַּם פּוֹל!

הַשֶּׁמֶשׁ מִמְרוֹם תִּיתֵן

קֶרְנֵי אֹרֶה וְחַן

וְגֶשֶׁם טוֹב, מְטֵר שׁוֹטֵף

עַל רֹאשׁ הַנֶּבֶט יִטְפֹּטֵף:

עֲלֵה וְצִמַח וְגִמּוֹל!

נעמי שמר (1930 – 2004)

כלת פרס ישראל, מחשובי היוצרים בזמר העברי שלאחר קום המדינה. רבים ממאות השירים שכתבה והלחינה הפכו לחלק בלתי נפרד מהקלאסיקה הישראלית. הרפרטואר שלה כולל שירים ליריים ושירים שמחים, שירי זיכרון ושירי חג, שירים לילדים ושירים למבוגרים. חלק מן השירים תורגמו לשפות אחרות ומבוצעים ברחבי העולם. בנוסף, היא הלחינה שירי משוררים רבים, אך גם כאן הצליחה לשמור על הקו האישי שאפיין אותה ואת כתיבתה.

שיריה של שמר מצטיינים בקשר הייחודי שבין המילים למנגינה. לחניה ניחנים בפשטות מלודית המאפשרת "שירת רבים". וכך אהבה שמר לומר: הלחנים והמנגינות מתאפיינים בבתים קצרים ובמבנים סימטריים, ואילו הטקסטים מתאפיינים בחריזה ברורה, בפשטות ובהירות המילים, בהומור ובפטריוטיות.

שלושת השירים המובאים בחוברת ("דוגרת", "אשכולית" ו"בגינה"), הם חלק מקבוצת השירים הראשונה שנכתבו בצורה מקצועית ונחתמו בשמה. בתה, ללי שמר אומרת: "נעמי סיימה את הלימודים באקדמיה וחזרה לעבוד כמורה למוזיקה בגן. מכיוון שחסרו לה שירים לגיל הרך היא יצאה לטייל עם הילדים, יחדיו התבוננו בסביבה ותיארו אותה במילים. על פי התיאורים של הילדים, היא כתבה את השירים".

על השיר

השיר "בגינה" הוא אחד משיריה הראשונים של שמר, בראשית דרכה המקצועית כמורה לריתמיקה בקבוצת כנרת. שיר זה, כמו "דוגרת" ו"אשכולית", נוצרו מתוך הצורך לאפשר לילדים בקיבוץ לשיר שירים מתוך עולמם המוכר.

הצורך לכתוב לילדים נבע מתוך חסך שהיה באותה תקופה לשירי ילדים; מתוך הצורך של מורה למוזיקה בחומרים מקצועיים ומתאימים לגיל או מצורך טכני (פניות מהטלוויזיה לתוכניות ילדים).

השיר הוא שיר של סיפוק והצלחה ממה שהו שהשקעתי והניב פירות: "יגעת ומצאת תאמין". וראה זה פלא - כשאני משקיע כולם מתגייסים לעזור לי: השמש, הגשם, האדמה, והנבט הרוצה לנבוט.

מנגינת השיר מבטאת את שמחת הגן הזורע ורואה את הצלחתו. במשפט הראשון יש הכרזת שמחה, המשפט השני מתואר על ידי צלילים נמוכים המתאימים לרגבי האדמה המתוארים והמשפט השלישי חוזר שוב למנעד גבוה יותר ומבשר שמחה וניצחון.

מהלך הפעילות

1. נקרא את השיר ונלמד את המושג "מילים נרדפות".
2. נשוחח על משמעות המילים נבט, רגב, מרום, חן, מטר, גמול, ועוד.
3. נציין את הפעולות המקובלות בעבודה בגינה ונמציא תנועות מתאימות (נגרף, נעדור וכיו"ב).
4. נאזין לשיר ונספר על הדרך שירקות ופירות צומחים בגינה.
5. נשאל את הילדים איזו הרגשה יש להם כשהם עומלים ומצליחים בעמלם? האם הם יכולים לספר על משהו שהם עמלו עליו והצליחו בעמלם? מי סייע להם במלאכתם? ועוד כיד הדמיון הטובה.
6. נציע תנועות הממחישות את התמליל. נאזין לשיר ונפעל בתנועה מתאימה.
7. נאזין לשיר פעם נוספת. נבחין בקטע המעבר (קטע אינסטרומנטלי) ונחבר ריקוד מתאים.

אשכולית

מילים ולחן: נעמי שמר

אשכולית על עלה ירוק

נמנמה לה כמו תינוק

נמה לה

לה נשק ירח טוב

את כולה צבע צהוב

את כולה

בא הגשם והצליף

אשכולית גדלה ותיף

ותיף

לפרדס אצאה לי

בואי אשכולית שלי

לקטיף

על השיר

השיר "אשכולית", הוא אחד משיריה הראשונים של נעמי שמר, שיצא לאור בחוברת "שירים מכנרת", ומאוחר יותר הופיע באלבומה של יפה ירקוני שנקרא באותו שם. "אשכולית ישר מהעץ" לקחה חלק בחוויות הילדות של שמר. אחותה רותיק נוסבאום מספרת: "את האשכוליות והקלמנטינות היינו קוטפים בעודן ירקות וקצת חמוצות, ונמלטים מחמת זעמו של ברוך, הפרדסן. תמרים מתוקים מדבש פזורים על האדמה מסביב לגזע העץ, היינו אוספים מתחת לאשכולות התלויים מעלינו. את הגויאבות היינו קוטפים בעודן ירקות, כדי להצילן מהילדים האחרים, ומניחים אותן בבור קטן חפור באדמה ומכוסה בעפר. והיו גם דומים שבהם מילאנו את המכנסיים הקצרים. במכנסיים לא היו כיסים, אלא גומי שהצמיד אותם לרגליים, שם נחו להם הפירות שקטפנו, אבל לא האשכוליות כי הן היו גדולות מדי" (שמר, 2006).

השיר מורכב מארבעה בתים קצרצרים כשלכל בית נושא. שלושה בתים מספרים על האשכולית וידידה שגורמים לה להיות צהובה ויפה והבית האחרון מספר על הילד שהולך

לקטפה. השיר "מאניש" את האשכולית ומדמה אותה ל"בובה" קרובה לילד. הפעילות המתוארת מטה תתבסס על רעיון זה.

האשכולית המתוארת בשיר היא צהובה, אך בישראל יש ארבעה זנים עיקריים: אשכולית צהובה, אשכולית אדומה, אשכולית ורודה ואשכולית מתוקה שקליפתה ירוקה ותוכה מתוק.

למנגינת השיר שני חלקים. החלק הראשון מספר את סיפור העלילה; המנגינה כה "סיפורית" וזורמת, וסיומה דרמטי, מצפה להמשך. המנגינה השנייה מציגה את הפזמון במפעם מהיר יותר, באופי עליז וקצבי.

מהלך הפעילות

1. הגנת תציג אשכולית ותשוחח על משפחתה (פרי הדר), מקום גידולה, סוגיה השונים ועוד.
2. הילדים יאזינו לשיר ויעבירו את האשכולית על פי הפיסוק במנגינה.
3. הגנת תחלק ארבעה תפקידים: אשכולית, ירח, גשם וילד. הילדים יאזינו ויפעלו בהתאם לבתי השיר, נשים לב שלכל בית תפקיד שונה.
4. הילדים יקבלו ארבע תמונות. הם יאזינו לשיר ויניחו את התמונה המתאימה בסדר הנכון על פי השיר.

פעילויות נוספות

- ❖ נשווה בין פירות הדר שונים.
נכיר את התכונות של הפרי, נתייחס למבנה הייחודי, נשוחח על ערכם התזונתיים ואפשרויות לשימוש.
נכין בגן חנות לממכר פירות, דוכן למכירת מיץ וסוכריות מקליפות אשכולית שהכנו.
במקומות בהם ניתן, נבקר בפרדס בעונת הסתיו ונתרשם מן המקום: סידור העצים, צבעם, ריחם ועוד.
נתמקד בתהליך העבודה שראינו בפרדס, מנטיעת העץ ועד האריזה, לפי העונה שביקרנו.
- ❖ נשיר שירים הקשורים לנושא כגון: "שי מן הפרדס" מאת דתיה בן דור ו"קילפתי תפוז" מאת נורית זרחי ויוני רכטר.

נפגוש בעלי חיים

דוגרת

מילים ולחן : נעמי שמר

דוגרת לנו לבנה

בלול שלנו בפינה

על ביצים יושבת היא

מחשבות חושבת היא:

איך? -

איך ייצאו מהביצים

אפרוחים מציצים

ציצים

ציצים

ציצים.....

על השיר

שיריה של נעמי שמר מושרים בפי ילדים ומבוגרים כאחד, אך יש שירים שבהם אפשר לחוש במידה רבה יותר את הרוח הילדית, השובבה והמשחקת המפעמת ברבים משיריה. דוגמה לכך הוא השיר "הדוגרת" שבוצע לראשונה על ידי ילדי כנרת בשנת 1951. שיר זה הוא אחד השירים ששמר כתבה בראשית דרכה המקצועית כמורה למוזיקה, מתוך הצורך לאפשר לילדי הקיבוץ לשיר שירים מן הסביבה הסובבת אותם והמוכרת להם.

מנגינת השיר מורכבת משני חלקים. חלק ראשון איטי ו"מתנדנד" מתאר את תנועת התרנגולת היושבת ודוגרת. חלק שני קליל ומהיר יותר ממחיש את האפרוחים הקטנים היוצאים מהביצים ומנקרים. הניקור מומחש על יד הצלילים החוזרים.

על התרנגולת

התרנגולת היא עוף הניזון מזרעים, מעשב, מחרקים ומשלושים. היא מטילה ביצים בקן הממוקם על הקרקע, במקום נסתר ואפלולי, בסבך או בארגז דגירה מיוחד. היא מתחילה לדגור רק לאחר שהטילה 10 – 16 ביצים והקן התמלא. כך, כל האפרוחים בוקעים באותו יום.

היום, במשק המודרני, רביית התרנגולים מתבצעת לרוב על ידי הדגרה מלאכותית. הביצים נלקחות מהמטילות ומושמות במדגרה אשר מחקה את תנאי הדגירה הטבעיים על ידי שמירה על חום ולחות קבועים, אוורור נאות, וגלגול של הביצים מדי פעם.

מהלך הפעילות

1. נאזין לשיר ונשוחח על הדוגרת: מי היא הדוגרת? מה היא עושה? היכן היא מתגוררת? על מה היא חושבת?
2. נבקש מהילדים לתאר בתנועה את הדוגרת.
3. נאזין לשיר. בחלק הראשון, נתנועע כמו דוגרת כבדת משקל. נשים לב לשינוי אופי המנגינה ונמציא תנועה מתאימה לאופי המשתנה (תנועות קופצניות וקלילות) המתאר את האפרוחים.
4. נחלק את הילדים לזוגות. אחד מבני הזוג יתאר את הדוגרת והשני את האפרוחים. נאזין לשיר ונתנועע בהתאם למוזיקה.
5. נחלק כלי נגינה המתאימים לאופי השיר, לדוגמה: מצילה לדוגרת ופעמונים לאפרוחים. נאזין לשיר ונצטרף בנגינה בהתאם לשיר.
6. נשיר את השיר ללא הקלטה. נקפיד על "ציור מילים" באמצעות המוזיקה (שירה איטית וכבדה בחלק הראשון המתאר את הדוגרת ושירה קלילה וגבוהה בחלק השני המתאר את האפרוחים).

"ציור מילים" היא דרך מאוד ציורית ושיטתית להנחיית שירה המבטאת את רוח הטקסט. לילדים אפשר לומר: "נצייר בקולנו את התרנגולת" או "נהפוך את הקול שלנו לתרנגולת". חשוב מאוד שקולה של הגננת ישמש כדגם לחיקוי.

פעילויות נוספות

- ❖ נאזין ל"תרנגולת" מתוך "קרנבל החיות" מאת סן סנס. נתקדם במרחב בתנועות מתאימות למוזיקה. נשים לב לעצירות הפתאומיות וניתן ביטוי תנועתי לצליל המסיים את היצירה.
- ❖ נאזין ל"בלט האפרוחים הבוקעים מקליפתם" מתוך "תמונות בתערוכה" מאת מוסורגסקי. נתכרבל מתחת לסדין. נניע איברים שונים בגוף כאילו האפרוח מנסה לבקוע. נשים לב לתת ביטוי תנועתי לצליל הגבוה המסמן את בקיעת האפרוח.

❖ נאזין לתרנגולת מתוך "דירה להשכיר" מאת יחזקאל בראון. נרים יד בכל פעם שנשמע את קרקור התרנגולות. נאזין שוב. ננוע במרחב ונתייחס לעצירה כשנשמע את קרקור התרנגולת.

פרש

מילים: חיים נחמן ביאליק
לחן: דניאל סמבורסקי

רוץ בן סוסי

רוץ ודהר!

רוץ בבקעה,

טוס בהר!

רוצה, טוסה,

יום וליל -

פרש אני

ובן חיל!

חיים נחמן ביאליק (1873 - 1934)

מגדולי המשוררים העבריים בעת החדשה. נחשב לאחד המשפיעים הגדולים על התפתחות השירה העברית. פעילותו הרבה כללה, בין השאר, עריכת כתבי עת, עיבוד והוצאה לאור של מאות שירים, סיפורים ומאמרים, תרגום יצירות מופת לעברית.

ביאליק היה ממחדשי השפה העברית, וחיבר גם שירי עם, פזמונים ושירי ילדים, שרבים מהם הולחנו על ידי מלחינים שונים ומושרים עד היום, כגון: "קן לציפור", "הפרח לפרפר", "הכניסיני תחת כנפך", "נדנדה", "שיר לעבודה ולמלאכה" ועוד. בכתבתו הוא ביטא את חוויותיו מתקופת ילדותו בפולין, מבית המדרש ומהשיבה, וכן את רשמיו ואת רעיונותיו בעקבות הפרעות ביהודים. עם עלייתו לארץ החל בפעילות ציבורית, במטרה להשפיע על חיי הרוח ולעודד יצירת ספרות עברית חדשה וחינוך עברי לאומי.

דניאל סמבורסקי (1909 - 1977)

מלחין בתקופת היישוב ולאחר קום המדינה. נולד בגרמניה וגדל בבית ציוני, דובר עברית, להורים שהיגרו מרוסיה. כמקובל במשפחות יהודיות באותה תקופה, סמבורסקי הצעיר החל ללמוד נגינה בפסנתר ובגיל תשע החל בניסיונות ראשונים בהלחנה.

בגיל הנעורים עברה המשפחה להתגורר בעיר דנציג ושם החל סמבורסקי גם ללמוד תיאוריה של המוזיקה ונגינה בצ'לו. בצד השלמת השכלתו החל לחבר לחנים לשירי המשוררת אלישבע ולשירי אברהם שלונסקי.

בברלין החל ללמוד רפואה בצד המשך השכלתו המוזיקלית והושפע (על פי עדותו) מאייזלר וקורט וויל, אשר יצירתם שינתה דפוסי תרבות רבים באותן שנים. בשנת 1933, עם עליית הנאצים לשלטון, עלה לארץ.

בארץ הלחין מנגינות לשירי מולדת ידועים וכן מנגינות לשירי ילדים הנמנים עם נכסי צאן הברזל של הזמר העברי. עיקר יצירתו הייתה בתקופת טרום המדינה. בתקופה זו שימש כמורה למוזיקה בסמינרים. בתחנת הרדיו המנדטורית קול ירושלים, היה לסמבורסקי מדור בו לימד כל שבוע שיר עברי חדש. למעשה, סמבורסקי היה זה שהחל במסורת של ערבי שירונים, בכל ליל שבת, במשך 15 שנים רצופות. כמנחה שירה בציבור ערך שירונים רבים שיצאו לאור במספר מהדורות במשך כ- 20 שנה.

סמבורסקי הוא אחד המשוררים המולחנים ביותר בזמר העברי. שירי הילדים שלו אוירו על ידי הצייר נחום גוטמן והולחנו על ידי מלחינים שונים

על השיר

אחד השירים המוכרים של ביאליק הוא "פרש", המוכר לנו כ"רוץ בן סוסי". חלקה הראשון של מנגינת השיר מתאר את דהירת הסוס ואילו חלקה השני (מהמילים "רוצה טוסה") מתאר ריצה קלה. המנגינה אינה מסתימת ונותנת תחושת דהירה הלאה, להמשיך הלאה והלאה...

מהלך הפעילות

1. נבקש מהילדים להתנועע כסוסים ולגלות דרך התנועה שלהם תנועות וקולות הקשורים לעולמו של הסוס.
2. נגן בתיבה סינית או בכלי הקשה מעץ אחר מקצבים שונים המתארים התקדמויות שונות של הסוס: הליכה, ריצה, דהרה. נבקש מהילדים להתנועע במרחב בהתאם למקצב המושמע.
3. נאזין לשיר ונשוחח על סוס, סוס-עץ, סוס דמיוני וצורת התקדמותו בשיר (רץ, דוהר). רצוי לעודד את הילד לשוחח על הבחירה שלו.

4. נאזין שוב לשיר ונלווה את התקדמותו של הסוס על פי קצב המנגינה. נצטרף בשירה.
5. נדמיין לאן רוצה להגיע הסוס. נתקדם במרחב על פי השיר.
6. נחלק את הילדים לזוגות (מוביל המתאר את הסוס ומובל המתאר את הפרש). כל זוג יקבל חישוב או גומי רחב שיחבר בין השניים. בחלק השני ("רוצה טוסה") הילדים יעצרו וישעטו ברגלם. במילים "פרש אני" הילדים יתחלפו בתפקידים. הפרש יהיה הסוס והסוס יהיה הפרש, וחוזר חלילה.
7. נאזין לשיר ונתקדם במרחב תוך כדי שירה.
8. נחלק את הגן לשניים: קבוצה אחת תתקדם במרחב וקבוצה שנייה תנגן בכלי עץ בקצב המתאים לשיר.

פעילויות נוספות

- ❖ נאזין ליצירות אחרות שנכתבו בנושא סוסים, כגון: פתיחה מתוך "ווילהלם טל" מאת רוסיני, "גלופ" מתוך "ליצנים" מאת קבלבסקי ונתקדם במרחב על פי המוזיקה.
- ❖ ניצור סוס ממקל מטאטא וגרב ממולאת ומקושטת שתשמש כראש הסוס, נוסף חבל משני הצדדים כמושכות. נרכב על הסוס שיצרנו ונדהר במרחב לפי המקצב המושמע בכלי הקשה (המנחה או ילד ינגנו בתיבה סינית או במקלות הקשה קצב של ריצה, דהירה והליכה לסירוגין).
- ❖ נחזור על הפעילות עם אחת היצירות שבחרנו.

שני אורחים

מילים: שמואל בס
לחן: מרק לברי

שני אורחים לי בחלון,
זוג יונים: יונה ויון.
משובך אשר בגן
לבקרני באו כאן.

ראש הניע יון בלי סוף:
בוקר, בוקר, בוקר טוב!
ויונה הוסיפה כן:
"בוקר, בוקר, בוקר חן!"

אז זרקתי על הסף
זרעונים מלוא הכף.
יום יום בואו ואתן!
ראש הניעו: "חן, חן, חן!"

שמואל בס (1899 - 1949)

עלה לארץ בהיותו ילד. היה מורה שנים רבות וכתב שירים וסיפורים לילדים.

בס החל להשתתף בכתיבה בעיתונות הארץ-ישראלית בגיל צעיר (עורכו הראשון היה 'יוסף חיים ברנר'). פרסם שירים, סיפורים ומאמרים. כמו כן, ערך חוברות רבות בנושאים שונים.

מרק לברי (1903 - 1967)

מלחין ומנצח, יליד ריגה, למד הלחנה ואדריכלות בלייפציג. לאחר עליית הנאצים הגיע כתייר לארץ ונשאר בה. לברי מונה להיות המנהל המוזיקלי של "קול ציון לגולה", ניצח על תזמורת האופרה הישראלית ועל תזמורת חיפה.

אל העיר חיפה הגיע בהזמנת אבא חושי, ראש עיריית חיפה, ששם לו למטרה להביא אמנים יוצרים אל עירו ולשם כך הקצה להם דירות למגורים מטעם העיר. לברי חי בחיפה ועבד בה

משנת 1962 עד מותו. בתו, הנבלאית אפרת לברי אמרה שה"אני מאמין" שלו היה לכתוב עבור הקהל ושהקהל יבין אותו. אמונה זו הביאה אותו לכתוב באופן טבעי כדי לעורר במאזינים אותם רגשות, רעיונות ורשמים, שמהם שאב השראה.

על השיר

בשיר "שני אורחים" שלושה בתים. בבית הראשון תיאור שני אורחים הבאים לבקר. אלה מוצגים במנגינה המורכבת משני משפטים קצרים חוזרים וממשפט סיום. בבית השני היונים מברכים בבוקר טוב, בשני צלילים חוזרים, המחקים את המיית היונים. בבית השלישי המילים מתארות את הילד המאכיל את היונים והן מחזירות לו תודה, במנגינה חוזרת כמו בבית הראשון.

כיבוד האורחים בשיר והכרת התודה מובילים אותנו לאחת המצוות החשובות שבין אדם לחברו: "מצות הכנסת אורחים". כל כך גדולה חשיבותה, עד שייחדה לה התורה פסוקים רבים כדי ללמדנו באופן מפורט כיצד קיים אברהם אבינו עליו השלום מצוות הכנסת אורחים (בראשית יח א-ח).

מהלך הפעילות

1. נשוחח על ברכות מקובלות בבוקר: בוקר טוב, בוקר אור, שלום ועוד.
2. נאזין לשיר ונשים לב מי הם שני האורחים המתוארים בשיר ואיך הם מברכים זה את זה.
3. ננסה לברך גם אנחנו ב"בוקר טוב" באינטונאציות שונות (הפקות קוליות שונות: בקול נמוך, בקול גבוה ועוד).
4. נאלתר "דו-שיח" בין שני האורחים בשפת הציפורים.
5. נחלק את הגן לשניים. קבוצה אחת תייצג את היון וקבוצה שנייה את היונה.
6. נאזין שוב לשיר ונצטרף לסירוגין בברכת "בוקר טוב" באינטונאציות שונות.
6. נבצע "מראה מוזיקלית" על פי המוזיקה.

יד ימין עולה בגלים	שני אורחים לי בחלון,
יד שמאל עולה בגלים ונחה על יד ימין בסיקול	זוג יונים: יונה ויון.
שתי הידיים בסיקול, שמאל מונחת על ימין,	משובך אשר בגן
ירידה של שתי הידיים בגלים	לבקרני באו כאן.
יד שמאל יורדת למטה	ראש הניע יון בלי סוף:
אגודל של יד שמאל מקישה על שאר האצבעות לפי הקצב	בוקר, בוקר, בוקר טוב!
יד ימין עולה למעלה	ויונה הוסיפה כן:
אגודל של יד ימין מקישה על שאר האצבעות לפי הקצב	"בוקר, בוקר, בוקר חן!"

7. נמציא ריקוד במרחב הממחיז את השיר.

פעילויות נוספות

- ❖ נדבר על המושג "קבלת אורחים". כיצד מרגישים אורחים בביתנו ואיך אנו מארחים אותם.
- נקריא לילדים את סיפור אברהם מכניס אורחים (בראשית טו, 5-1).
- נמחיז את הסיפור בעזרת אביזרים בשיתוף הילדים.
- נציג את הפעולות שעשה אברהם כדי לכבד את אורחיו.
- נשוחח על האפשרויות לקיים מצוות "הכנסת אורחים" בגן ובבית.
- ❖ נשיר שירי בוקר נוספים כגון: "בוקר" מאת יהושע מרגולין ודניאל סמבורסקי, "שיהיה לנו טוב" מאת דתיה בן דור, "שיר פגישה" מאת אפרת פרץ וליאורה שלזינגר ועוד.
- ❖ נאזין לדואט של "פפגנו ופפגנה" מתוך האופרה חליל הקסם מאת מוצארט.
- נשוחח על סוג הדו-שיח שהתקיים ביצירה.
- על כל יד נלביש גרב בצבע אחר. נאזין למוזיקה ונתייחס ביד אחת לזמר וביד השנייה לזמרת.
- נערוך דו-שיח בשפת הציפורים (קולות שונים עם השיניים, השפתיים, הלשון, שריקה וכד').
- נחפש במטלפון צלילים שונים (גבוהים ונמוכים) ונקיים דו-שיח בנגינה.

שה וגדי

מילים ולחן: מתתיהו שלם

שה וגדי, גדי ושה,
יחדיו יצאו אל השדה,
עם צהריים למעיין
רצו לשתות מים.
אחד לבן שני שחרחר,
עם תלתלי אוזניים
פעמונים מצלצלים,
על צוואר עדיים,

אל המעיין רצו עדרים,
אל המעיין רצו עדרים.

ישבו לארץ הרועים,
רגע קט לנוח,
פת בשמן טועמים
וזהב תפוח
אוצו רוצו שובבים,
השמחה כה תרב,
הביתה עוד מעט שבים,
הנה בא הערב...

לי לי לי לי לי לי לי לי
רנן חלילי
לי לי לי לי לי לי לי לי
רנן חלילי

מתתיהו שלם (1904 - 1975)

עלה לארץ מפולין והיה איש קיבוץ (תחילה בבית אלפא, שם היה רועה צאן, ואחר כך ברמת יוחנן). בסיס היצירה של שלם נובע מחילוף עונות השנה וחגי הטבע הקשורים בהם מאז היות האדם.

שלם מדגיש בשיריו את הנושאים המרכזיים מתקופת הקיבוץ בה הוא חי; א. גשם וזריעה, קציר חיטים, בגידול צאן ומקנה, ג. טווית הגזם.

על השיר

הקשר של שלם בעבודה עם הצאן, הוליד שירים רבים בנושא זה. אחד מהם, הוא "שה וגדי". מנגינת השיר קופצנית ועליזה, מתארת את תמונת הסיפור על הגדיים החמודים. במנגינה שלושה חלקים (בכל חלק שני משפטים החוזרים על עצמם). חלק ראשון מסתיים במילים "רצו לשתות מים" וחלק שני "על צוואר עדיים". חלקים אלה מתוארים במנגינה קלילה המבטאת את הגדיים המדלגים בקלילות בשדה. חלק שלישי "אל המעיין אצו עדרים", במנגינה שונה לגמרי, מזכיר את קולות הגדיים.

מילות השיר כתובות בחריזה פשוטה ומזכירות את נגינת החליל שכה אופיינית לרועי צאן המחללים לצאן השותה מים במעיין. החליל מופיע רק במרומז, אך מציאותו מודגשת באמצעות הברות המילוי המחקות את צלילו (לי – לי..).

מהלך הפעילות

1. נקריא את השיר ונשוחח על תפקידו ועל מקומו של רועה הצאן. נרחיב בנושא "תופעת העדר".

"תופעת העדר" - ציבור של אנשים שכל אחד מהם אינו מציג דעה משלו, אלא הכול מושפעים מדעת הרוב שהכול הולכים אחרי המנהיג". תופעה זו נפוצה מאוד גם אצל ילדים וזו הזדמנות נפלאה לעודד יצירה מקורית.

2. הילדים ימחזו רועה ועדר ההולך מאחוריו. במידה שיש לנו חלילית בגן, ננגן בה ונתקדם כמו עדר בעקבות הצליל.

3. נחלק דרבוקות ופעמונים לילדים. נאזין לשיר ונבקש מהילדים להצטרף בנגינת דרבוקה על פי הפעמה בשני החלקים הראשונים של השיר. בחלק השלישי, נצטרף בנגינת פעמונים על פי קצב השיר.
4. נאזין לשיר. בחלקים א וב' - במשפט הראשון ילך הרועה ובמשפט החוזר ילך הצאן. בחלק ג' הצאן יקפץ במעיין וישתה והרועים ילטפו את הצאן.
5. הילדים יתחלקו לשתי קבוצות. קבוצה א' תשיר משפט ראשון וקבוצה ב' תשיר את המשפט החוזר.
6. נחזור על הפעילות בשימוש כפפות (לבן ושחור לכל זוג) באמצעותן יציגו הילדים את השיר.

פעילויות נוספות

- ❖ נביא לגן פעמונים שונים וצינורות חלולים מחומרים שונים ובגדלים שונים: רוחב ואורך שונה.
נתנסה בהפקת צלילים ונשווה ביניהם.
- ❖ נכתוב פרטיטורה לרועה (נשיפה) ופרטיטורה לצאן (פעמונים).
נבצע את הפרטיטורה בנגינה ובתנועה של רועה ושל צאן בהתאם לנגינה.

אדון חרדון המפוזר

מילים: לאה נאור
לחן: נחום היימן

אדון חרדון פחד מאוד

מגברת חרדונה

כי הוא היה כזה רזה

והיא כזאת שמנה.

אז הוא ברח, הוי הוא ברח

לפתע נעצר.

למר חרדון המפוזר

קרה דבר מה מוזר:

הוא שכח, הוא שכח

מאין בא ולאן הלך.

אדון חרדון רצה לחזור

אל גברת חרדונה

כי הוא שכח שהוא רזה

והיא כזאת שמנה.

מיד פנה לאחוריו

לפתע נעצר.

אדון חרדון המפוזר

שכח איפה הוא גר.

הוא שכח....

אדון חרדון נשאר בעיר

על גג נפלא של פח

ולא רצה להזכר

במה שהוא שכח.

מיד חבש את משקפיו

ישב לקרוא עיתון.

אדון חרדון המפוזר

שכח שהוא חרדון.

הוא שכח....

לאה נאור (1935)

סופרת, מתרגמת, תסריטאית ופזמונאית. נולדה בהרצליה בצריף קטן, מחומם בפתיליה. בחצר הצריף היו גן ירק, תרנגולות, אפרוחים ופרה. היא למדה בבית הספר העממי בהרצליה (כיום בית ספר "ויצמן") ובבית ספר החקלאי "עינות". כיום גרה המשפחה בהרצליה במקום בו היה הצריף שבו נולדה.

על עבודתה הספרותית זכתה נאור בפרס זאב לספרות ילדים, על ספרה "מקהלה עליזה", ובפרס רשות השידור על סדרת התכניות לילדים "קרסולה". פזמוניה המולחנים מושרים על ידי טובי הזמרים, חבורות זמר ולהקות צבאיות.

נחום היימן (נחצ'ה) (1934)

נולד בעיר ריגה שבלטביה ועלה ארצה עם משפחתו כשהיה בגיל שש. בילדותו החל לנגן בפסנתר, אך לאחר שחלה בשיתוק ילדים עבר לנגן באקורדיון. בגיל ארבע עשרה עבר להתגורר כילד חוץ בקיבוץ נען וזכה להדרכה מחברי הקיבוץ יהודה אורן ודוד זהבי. בשלב מאוחר יותר בחייו זכה להכוונה ממתתיהו שלם, והפך לאקורדיוניסט בחוגים לריקודי עם בהשפעת גורית קדמן, מחלוצות ריקודי העם בארץ.

היימן הוא מלחינים של מאות שירים ישראליים, שרבים מהם מוכרים ומושרים בציבור כחלק מהקלאסיקה של הזמר העברי. במשך שנים כתב וטיפח אמנים רבים בתחילת דרכם. הוא הלחין מוזיקה לעשרות סרטים וסדרות טלוויזיה, הקים חברת תקליטים משלו והדריך מקהלות וחבורות זמר. בנוסף, הוא עומד במרכז העמותה למורשת הזמר עברי, ששמה לה למטרה לשמר ולשחזר את ראשית הזמר העברי ויוצריו.

על השיר

היימן גר בקיבוץ בית אלפא. בקיבוץ היה תיכון אזורי המיועד לילדי הקיבוצים מכיתה ו' עד יב'. יחסי השכנות שנתקמו בין מחנכת כיתה ו' מאירה הכהן להיימן הובילו ליוזמה לכתוב מחזמר לילדים.

לפי לאה נאור, לשיר מסרים ברורים:

1. הומור: "תסתכל על החיים בהומור, קבל את השונות שלך ושל האחרים בסלחנות".
2. חדוות החופש: "לכל אחד יש בעיות, אבל אל תסתכל עליהן תמיד בכובד ראש אלא

בהומור ותזרום עם החיים בקלילות".

3. התבוננות רגישה: "השיר מציג בפני הילדים, בהתבוננות רגישה ומלאת שמחה,

צדדים אנושיים של החיות".

מנגינת השיר קלילה שמחה וזורמת עם סיפור המילים. בחלק השני המנגינה משתנה,

מתארת ומדגישה את שכחת החרדון. קיימת בשיר האנשה, חריזה מודגשת והומור.

מהלך הפעילות

1. נאזין לשיר ונספר את תכנו.
2. נאזין לשיר ונמחיז אותו.
3. נעמוד במעגל (בית). נבחר את גברת חרדונה שתעמוד בתוך המעגל ובאדון חרדון שיעמוד מחוץ למעגל. נאזין לשיר. החרדון ילך מסביב למעגל, במילה "ברח" ירוץ מהר מסביב. בפזמון נפתח את שערי המעגל ובמילה האחרונה: "הלך" נסגור מהר את השערים. רק במילה האחרונה החרדון ינסה להיכנס. נראה אם הוא יהיה זריז ולא מבולבל. מה עושה גברת חרדונה? – לא ברור.
4. נבחין בין בית לפזמון. הגננת תשיר את הבית והילדים יצטרפו בפזמון.
5. נבחין בין שירת סולן ומקהלה (יחיד מול רבים).
6. נשיר את השיר באופנים שונים: גננת מול הילדים, קבוצה קטנה מול קבוצה גדולה, קבוצת ילדים מול גננת ועוד.

פעילויות נוספות

- ❖ נשוחח על תחושות של סדר ובלאגן. נשאל את הילדים האם קרה להם פעם שאיבדו משהו? איך הרגישו? האם מצאו אותו? אילו עצות היו מייעצים למר חרדון בכדי לעזור לו?
- ❖ נשמיע את השיר בשני ביצועים שונים (דליה פרידלנדר ודפנה דקל) ונשווה ביניהם. נתייחס לנקודות הבאות: אופי השירה של הזמרת והמקהלה, ליווי כלי, העדפה של הילדים.

לו הייתי

מילים: נורית יובל
לחן: אנדרה היידו

לו הייתי נמלה שחורה

הולכת בשורה

עם כל החבורה,

ל – ל – ל

נושאת לקן

גרגיר שמן

הו, הו, הו, הו, הו ...

ושוב בשירה...

לו הייתי, לו הייתי צב

שריון לי על הגב,

מציץ לו הזנב

ל – ל – ל

וכך יצעד,

לאט לאט

הו, הו, הו, הו, הו...

כבד צעד הוא הצב.

לו הייתי סוס של הובלה

משמיע צהלה

מושך לי עגלה

ל – ל – ל...

וכך דוהר

מהר מהר

הו, הו, הו, הו, הו...

נורית יובל (1940)

סופרת ומאיירת, דור שביעי בירושלים. הגיבורים שלה הם ילדים ובעלי חיים, איתם היא ממריאה אל מחוזות הדמיון. לטענתה, הרבה יותר מרתק להמציא דמות ולתת לה חיים ועלילה, מאשר לחקות את המציאות. יובל אומרת שכאשר קוראים סיפור טוב אפשר "לראות" בראש את כל התמונה, וכשמסתכלים בציור טוב אפשר "לשמוע" בראש סיפור שלם.

לשאלה מה חשוב לי למסור לקוראים? הסופרת אומרת:
"שכאשר יודעים לצחוק - הצרות נעשות קטנות והחיים נהיים גדולים,
שמילים יכולות לברוא עולם שלם, ו...
שגם אתם יכולים לעשות זאת. נסו ותיווכחו!"

אנדרה היידו (1932)

מלחין, מרצה ומוזיקולוג ישראלי, חתן פרס ישראל למוזיקה. בנעוריו בילה היידו זמן רב בקרב הצוענים בהונגריה. הוא התמסר לשירת הצוענים, אותם פגש בכפרים. במקביל, למד אצל מיטב המלחינים: זולטן קודאי, דריוס מיו ואוליביה מסיאן. כיום היידו חי ועובד בירושלים, ממשיך להתעניין במוזיקה עממית ובמיוחד בשירי עם יהודיים של קהילות ישראל השונות.

היידו שומר בתוכו את זיכרונות הילדות – הפחדים וההנאות. כאשר הוא כותב מוזיקה לילדים, הוא חש את עצמו כילד ומביע רגשות שנטבעו בזיכרונו. כך יצירתו "שביל החלב" המהווה מעין "מיקרוקוסמוס" אישי. היצירה כוללת קטעים קטנים וייחודיים המשלבים ערכי מוזיקה שונים המיועדים ללימוד פסנתר, תוך שילוב עקרונות של נגינה, תיאוריה ואלתור.

על השיר

השיר "לו הייתי", אחד השירים מתוך האוסף "רגלים שמחות" שיצא לאור לראשונה בהוצאת כתר בשנת 1977. אוסף זה, הולחן על ידי היידו על פי בקשתה של אה ברנד, דאז תלמידתו באוניברסיטת בר-אילן.

הבקשה הייתה להוסיף לרפרטואר הקיים שירים המתייחסים לרגשות האמיתיים של הילד, לגופו, ולחפצים האהובים עליו. היעד הייה ליצור אוסף במנעד צר, המאפשר לכל ילד לשיר

את השיר, אך מתוך מטרה ליצור רמה מוזיקלית שתפתח את המוזיקליות הפנימית שלו בעקבות מורשתו של זולטן קודאי.

באמצעות תוספת הליווי בפסנתר הפך היידו את השירים ליצירה מוזיקלית מורכבת. הוא שילב בשירי "רגליים שמחות" את האופי האלתורי הייחודי לו, המאפשר הצטרפות, הרחבה, שינוי והעשרת הלחן, כמו בהופעה החיה של אוסף השירים, בהם משתלבים גם כלי הקשה וקונטרבס.

במקביל לאופי האלתורי הייחודי לכתובתו, ניתן להתרשם גם מהאמון שלו ביכולת האלתור של הילדים. מילות השיר של נורית יובל, כמו המוזיקה והביצוע של אסתי קינן, מהווים תשתית למאזין ולמבצע, לתחומי ביטוי נוספים כגון סיפור, ציור, דרמה יוצרת ועוד.

מהלך הפעילות

- ❖ נדמיין איזה דמות היינו רוצים לחקות.
- ❖ נבצע בפנטומימה את הדמות הנבחרת. הקבוצה תנסה להבחין מהי הדמות המתוארת.
- ❖ נחזור על הפעילות ונשיר את השיר באופן "שנצייר" את הדמויות המופיעות בשיר.
- ❖ נשוחח על הפיכת הדמות הנבחרת לדמות הומוריסטית.
- ❖ נאזין לשיר ונבחין בבעלי חיים המופיעים בשיר.
- ❖ נאזין שנית לשיר ונמחזז בתנועה את בעל החיים המוצג.
- ❖ נשיר את השיר ללא מילים, תוך הקפדה על שינוי אופי. ניתן לילדים לגלות את בעל החיים המתואר.
- ❖ נבחר כלי נגינה המתאים ללוות כל דמות. כך למשל אפשר להשתמש, בפעמונים לנמלה, בתוף לצב ובמקלות הקשה לסוס. נלווה כל דמות בנגינה על הכלי.
- ❖ נאפשר לילדים לבחור כלי נגינה מתאימים לדמויות המוצגות בשיר ונשנה את אופי בעל החיים הנבחר.
- ❖ נתחלק לשתיים או לשלוש קבוצות. כל קבוצה תציג בתנועה את הדמויות המופיעות בשיר, קבוצה תשיר וקבוצה תלווה בנגינה.
- ❖ נציע לילדים להמציא בתים נוספים לשיר.

לו הייתי מלך

מילים: אנדה עמיר
לחן: משה וילנסקי

לו הייתי מלך, מלך החיות
מצווה הייתי בשלום לחיות.

לנמר וגם לדוב,
לא לשנוא, לא לטרוף,
לארנב וגם לקוף
את כולם, את כולם לאהוב.

ל – ל – ל.....

לו הייתי מלך, מלך העולם
מצווה הייתי שלום בין כולם.

שלום, שלום בין כולם
לו הייתי מלך, מלך העולם.

אנדה עמיר (1902 - 1981)

משוררת חשובה שייעדה את כתיבתה גם למבוגרים וגם לילדים, אך דווקא יצירותיה לילדים הן אלה שקבעו את מקומה החשוב בספרות העברית. סגנונה השירי המיוחד של עמיר גרם לכל קוראי שירתה לקלטים מיד בעל פה. השירים חריזים, קלילים וקלים לזכירה. בנושאי שירתה נוגעת עמיר בכל הקשור לעולמו של הילד בגיל הרך. יצירותיה על פי רוב טבולות בהומור ילדי, הרואה בכל המצוי בסביבתו דמויות אנוש.

בפולין היא התחילה לכתוב לילדים, כשביתה בת החמש התגעגעה מאוד ארצה. כדי לשמח אותה, היא כתבה עשרה שירי ילדים, מעולמה הקרוב; על נעליים, על מיטה, על דובון, על עכברון, וכל מיני שירים קטנים שהיא הבינה ואהבה. ציירה אותם בעפרונות צבע והגישה לה במתנה.

משה וילנסקי (1910 – 1997)

חתן פרס ישראל לזמר העברי. לחניו ליוו את מלחמת העולם השנייה, את מלחמת העצמאות, את בניית המדינה ואת הלהקות צבאיות. וילנסקי כתב מוזיקה לסרטי קולנוע ועבד עם טובי הזמרים.

האריה

מין טורף גדול מהסוג פנתר שבמשפחת החתוליים, והשני בגודלו במשפחה זו לאחר הטיגריס. פרוותו בגווני חום-צהוב, והוא נפוץ בעיקר ביבשת אפריקה אך גם באסיה. האריה ניזון מבשר בלבד, זאת למרות שבחודשי חייו הראשונים, רוב רובו של מזונו הוא חלב אם. בתרבות האנושית נחשב האריה סמל לגבורה, כוח, אצילות ולכן הוצמד לו הכינוי "מלך החיות". שמות נוספים של האריה בשפה העברית הם ליש, שחל ולביא. שם נקבתו של האריה הוא לביאה ושם גור האריות כפיר.

על השיר

השיר "לו הייתי מלך" מגייס את האריה לפיתוח הדמיון של הילדים. כמו כן, הוא מביא מסר גלוי המתייחס לשלום, לאהבה, לאחוה ולרעות. האריה בשיר מהווה סמל לעוצמה ולכוח המאפשרים לו לשלוט על הכול. השאיפה בבית השני היא להיות מלך העולם המשליט שלום בין כולם. דמותו של האריה מופיעה כ"מנהיג חיובי".

ניתן לראות קשר בין התמליל למוזיקה. כל משפט מוזיקלי בנוי בצורה סימטרית ומסתיים בצליל ארוך המחזק את החרוזה. השיר בעל מפעם איטי, במשקל זוגי, נותן תחושה של הוד והדר. בשיר יש שני בתים ומעבר עליז בעל אווירה אופטימית. כל בית בנוי משני חלקים זהים מבחינה מקצבית ואלה נותנים תחושת ביטחון.

בנוסף, החלק השני בכל בית משתנה בהתאם לטקסט. בבית הראשון ניכר האופי הקצבי המעודד שותפות ובבית השני הכמיהה לשלום מתבטאת בקפיצה כלפי מעלה ומסתיים ברידה הנגמרת בצליל ממושך הנותן תחושה של בית וביטחון.

מהלך הפעילות

1. נקרא את מילות השיר ונשוחח על תכנו: מה אומר האריה? איך הוא מתנהג? מה הוא חושב? מה לומדים מזה?
2. נעמוד במעגל. ננסה להמחיש את כוח האריה במשחק תנועתי (האריה הוא הקובע, הוא המחליט). נבחר ילד שיציע תנועת גוף שתחזור על עצמה ארבע פעמים והילדים יבצעו אותה יחד איתו. הוא יצביע על ילד אחר שיציע תנועה חדשה, וכך הלאה ללא המנגינה.
3. נאזין לשיר ונחזור על הפעילות עם המוזיקה. נבחר לפי עצות הילדים תנועה לחלק א' "לו הייתי", תנועה לחלק ב' "לנמר וגם לדב" ובחלק ג' "שלום שלום" ננופף לשלום ונחזור לתנועה הראשונה של האריה. נשים לב למעבר המוזיקלי, בו נעמוד ונמחא כפיים.
4. נלווה את השיר בכלי נגינה. נבחר כלי הקשה לחלק א', כלי הקשה מסוג אחר לחלק ב' וכלי הקשה נוסף לחלק ג'.

פעילויות נוספות

- ❖ נבחר ילד למילוי התפקיד "מלך החיות". המלך החדש יציע איך להתנהג "לו היה מלך העולם", "לו הייתי מלך העולם הייתי...".
נבחר מלך חדש ונחזור על הפעילות הקודמת.
- ❖ נשוחח על מקומו של האריה בספרות ילדים, במקורות, בסמלים ובאמנות.

אליעזר והגזר

מילים: לזין קיפניס
לחן: מנשה רבינא

משוך בגזר, משוך בגזר...	מי רוצה, רוצה לשמוע מעשה בגזר! זרע אותו בגן הירק סבא אליעזר.
אץ ורץ הבהב הכלב אל הבת לעזר. אחת-שתיים - פשט רגליים ומשכו בגזר.	גזר, גזר, גזר, גזר - אין כמוהו גזר! זרע אותו בגן הירק סבא אליעזר.
משוך בגזר, משוך בגזר...	פעם בא אל גן הירק סבא אליעזר. אחת-שתיים - פשט ידיים ומשך בגזר.
אץ ורץ חתול מיאו אל הבהב לעזר. אחת-שתיים - פשט רגליים ומשכו בגזר.	משוך בגזר. משוך בגזר - אין כמוהו גזר! משוך ימינה. משוך שמאלה- לא יזוז הגזר!
משוך בגזר, משוך בגזר...	אצה סבתה אלישבע אל סבא לעזר. - אחת, שתיים - פשטה ידיים ומשכו בגזר. משוך בגזר, משוך בגזר...
אץ עכבר אפור השכם אל לקיק לעזר. אחת, שתיים - פשט רגליים ומשכו בגזר.	אצה רצה אביגיל אל סבתא לעזר. אחת-שתיים - פשטה ידיים ומשכו בגזר.
משוך בגזר, משוך בגזר - אין כמוהו גזר! משוך ימינה, משוך שמאלה - ויצא הגזר!	

לוי קיפניס (1913-1990)

משורר וסופר, מחלוצי ספרות הילדים העברית. נולד באוקראינה ועלה לארץ בשנת 1913. כתב מאות שירים וסיפורים לילדים, רבים מהם עסקו בחגים ובעונות השנה ונתנו מענה למערכת החינוך המתהווה בארץ ישראל. בנוסף לכתבתו המקורית עיבד קיפניס ותרגם יצירות רבות לילדים, שחלקם אייר וכרך בעצמו. על תרומתו לטיפוח ספרות הילדים העברית זכה בפרסים רבים, ובהם פרס ישראל. על שמו נקרא המרכז לספרות ילדים במכללת לוינסקי.

מנשה רבינא (1899-1968)

מלחין, סופר ומבקר מוזיקלי. נולד ברוסיה ועלה לארץ בשנת 1924. רבינא פעל רבות להעמקת התודעה המוזיקלית בארץ. רבינא עסק בהלחנה, בניצוח על מקהלות, בניהול המוסד להפצת מוסיקה בעם ועוד. בשיריו ניכרת השפעה ממזרח אירופה ומיזוג ליסודות המזרחיים.

על השיר

"אליעזר והגזר" הוא אחד העיבודים הפופולאריים לסיפור של קיפניס, שגם הולחן והומחז. קיפניס התבסס על סיפור עממי רוסי בכותבו את הסיפור הזה. הסיפור מסופר בצורת שיר בעל חריזה, בשינויים קלים, שעוזרת לילדים להקשיב ולזכור את הסיפור. הפזמון: "משוך בגזר, משוך בגזר" נותן תחושה של ממש לתנועת המשיכה.

הסיפור מספק מסרים ערכיים. אחד המסרים המרכזיים הוא שיתוף פעולה; התרומה של כולם יחד חשובה הרבה יותר מהתרומה של כל אחד בנפרד. המסר הוא שגם לקטן ולחלש יש חשיבות וגם לו יכולה להיות תרומה מכרעת. מסר נוסף הוא בנוגע לזהותו של מי שהצליח לחלץ את הגזר – העכבר. הסיפור יכול לשמש פתח לשיחה עם הילדים על משמעות שיתוף הפעולה ועל ההדדיות בקבוצת חברים, במשפחה ובכלל.

מהלך הפעילות

1. נאזין לשיר ונשוחח על תוכנו.
2. בהאזנה שנייה נבקש מהילדים להצטרף בשירה לפזמון החוזר: "משוך בגזר..." בצירוף תנועות משיכה. נשים לב להבדל במפעם בין הבית לפזמון.
3. נציין את הדמויות המשתתפות ונסדר אותן לפי סדר הופעתן בשיר.
4. נסדר את הדמויות המשתתפות על פי בחירה של ילדי הגן.
5. נשוחח על הקולות השונים של הדמויות השונות. נבקש מהילדים לגוון בשירתם על פי הדמויות השונות ("ציור צליל"): סבא, סבתא, אביגיל הילדה, כלב, חתול ועכבר.
6. נמחזז את השיר כאשר כל פעם מצטרף ילד או ילדה על פי הדמויות בשיר.

פעילויות נוספות

- ❖ נקרא סיפורים נוספים המתייחסים לנושאים הבאים: שיתוף פעולה, חברות, עזרה הדדית, עזרה לזולת, כגון "מרק כפתורים" מאת אוברי דיוויס, "תירס חם" מאת מרים רות, ונשווה ביניהם.
- ❖ נאזין ליצירות מוזיקליות שיש בהן "הצטברות" בדומה למילות הסיפור והשיר כמו, "אצא לי השוקה" מאת דתיה בן דור, "קיפוד על הזקן" מאת דתיה בן דור, "חג גדיא" מאת ידידיה אדמון, "הפילון הקטון", עממי ארגנטינה, "בולרו" מאת רוול, "הבר הטוב", עממי תורכי (מתוך ערכת "גוונים").

בערוגת הגינה

מילים: חיים נחמן ביאליק
לחן: מנשה רבינא

בערוגת הגינה

מסביב לחבית

עמדו לרקד

כרוב עם כרובית

זאת הסלק ראה

והנה גם הוא בא

איתו עגבנית

והשמחה רבה

לה לה לה,

לה לה לה,

לה לה, לה לה לה,

איתו עגבנית והשמחה רבה.

רק הפול המסכן

עמד לו בצד

הוא נשען על מקלו

לא נע ולא נד

איך אוכל לשמוח

איל אוכל לרקוד

ותרמילי כולם

כולם ריקים עוד?

לא שבת ולא חג,

כי אם יום קיץ סתם,

ובגינת הירק

קול ששון ומחול עם.

על חיים נחמן ביאליק, ראו שיר "הפרש".

על השיר

השיר בנוי משני חלקים עם מעבר המחבר בין השניים. החלק הראשון מזמן חוויה שיתופית ביצירת גינה, והוא בעל אופי קצבי ועליז המבשר את השמחה של כל החברים בגינה. החלק השני לעומתו, רגוע ונוגה, מתאר את הבדידות של הפול המרגיש שלא יכול לתרום את חלקו. השיר מסתיים באווירה חגיגית, צהלה וריקוד.

מהלך הפעילות

1. נאזין לשיר ונבחין בדמויות המשתתפות בשיר.
2. נשוחח על האופי השונה בכל בית.
3. נסתדר בשלוש (אחד יציג את הפול הבודד ושניים ירקדו יחד).
נאזין לשיר ונסתובב בזוגות לאורך החלק הראשון של השיר. נשים לב להחליף כיוון בסוף משפט מוזיקלי. במעבר (לה לה לה...) נעצור ונמחא כפים לפי הקצב. בחלק השני, המתאר את הפול הבודד, ניתן לילדים להציע רעיונות כיצד לשלב אותו בריקוד ואולי אפילו להמציא בית שמאפשר לו להצטרף לריקוד.
4. נעודד את הילד הבודד, בכל שלשה, להמחז את דמותו.
5. נאזין לשיר. נחזור על הפעילות הקודמת ונצטרף בשירת רבים (טוטי) בחלק הראשון ובמעבר. בחלק השני, נבקש מהילד המייצג את הפול לשיר סולו.
6. נבחר כלי הקשה מתאימים לכל חלק בשיר (לדוגמה: כלי עץ בחלק הראשון וכלי מתכת בחלק השני).
7. נאזין לשיר. נלווה את החלק הראשון העליז בנגינה משותפת בכלי הקשה שנבחרו. בקטע המעבר נצטרף בשירה. בחלק השני הרגוע, נצטרף בנגינת כלי הקשה שונים בקצב מתאים.

פעילויות נוספות

- ❖ נכין תמונות של הירקות המופיעות בשיר ונניח אותן על פי סדר הופעתן בשיר.
- ניצור בחומרים שונים את הירקות המוזכרים בשיר ונקשטם.
- נסתדר בשלוש (שניים ירקדו ואחד יעמוד בצד). על הזוג לעודד את הילד הבודד, בדרכים שונות להצטרף אליהם.

❖ על אותה דרך, הפעם בדרכים שונות לנסות להצטרף לזוג הרוקד.

❖ נקיים דיון בהנחיית הגנת:

מה אפשר לעשות עוד כדי לצרף ילד העומד בצד?

מה יכול עוד לעשות ילד העומד בצד כדי להצטרף לאחרים?

האם קרה לנו שהיינו בודדים בצד? מה היינו מצפים מהאחרים לעשות?

האם קרה לנו שהיינו עצובים כשאחרים שמחו? מה היה עוזר לנו לשנות את מצב הרוח?

אל תכה

מילים: שרה לוי תנאי
לחן: עמנואל עמירן

אל תכה, לא נאה,
תן לי יד, עוד אחת -
חברים טובים נהיה

שרה לוי תנאי (1911-2005)

כוריאוגרפית ישראלית, מייסדת להקת המחול ענבל, ומחלוצת המחול בארץ. כלת פרס ישראל. נולדה בירושלים. עבדה כגננת בגן ילדים בתל אביב, לצורך עבודתה, חיברה והלחינה שירי ילדים ושירי משחק לילדים. רבים מחומרים אלה פורסמו כחוברת פדגוגית לגננות.

עמנואל עמירן (1909-1993)

מלחין ומפקח ראשון למוזיקה במשרד החינוך והתרבות. עמירן כתב לחנים רבים מותאמים לילדים כשהשפה העברית וכן יסודות התרבות היהודית היוו את המהות החינוכית שלו.

על השיר

הטקסט בשיר ממחיש את הידיים שאפשר להעביר בהן תקשורת לא מילולית: חיובית ושלילית. תקשורת זו יכולה לבוא לידי ביטוי בעזרת הידיים שיביעו את המתואר בשיר.

השיר מורכב משלושה משפטים מוזיקליים קצרים שונים. המשפט המוזיקלי השלישי החשוב חוזר פעמיים כדי להדגיש את מוסר ההשכל.

מהלך הפעילות

1. נרקוד בזוגות על פי מילות השיר.
2. נציע פעולות נוספות שאינן מקובלות, כגון "אל תעליב", "אל תצעק".
3. נרקוד ונשיר על פי הפעולות שהצענו.

פעילויות נוספות

- ❖ הילדים יספרו על מקרים ועל הסיבות שבהם רבו והתפייסו.
- הילדים יספרו על דרכים שבהן פתרו מריבות והתפייסו.
- ❖ נקריא סיפורים שונים המתייחסים לנושא זה, כגון: "ברוגז" מאת רבקה זיו, "שולם-ברוגז-שולם" מאת אלי רווה, "ריבים קטנים" מאת יהונתן גפן, "סליחה" מאת לאה נאור, "התפייסות" מאת שלומית כהן-אסיף ועוד.
- ❖ נאזין לשיר "ברוגז שולם" מאת אנדרה היידו ונמציא תנועות על פי המילים.
נרקוד בזוגות לפי תוכן השיר.

הנה מה טוב

מילים: תהילים קלג, א

לחן עממי

הנה מה טוב ומה נעים

שבת אחים גם יחד.

על השיר

"הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד" הוא שיר מזמור לדוד המופיע בספר "תהילים". הוא עוסק כולו באהבת אמת בין אנשים שרוצים להגיע להשלמה. המילה "גם" מסבירה לנו מהי מערכת היחסים שצריכה להתקיים בינינו, כחברים אוהבים וכעם מאוחד. לשיר חוברו עשרות לחנים וכך הפך ברבות הימים לשיר מוכר.

מתוך המנגינות הרבות לשיר זה, המנגינה הנוכחית היא עממית ונחלקת לשני חלקים. חלק ראשון במנעד צלילים קטן, חוזר פעמיים. חלק שני עליז יותר, במנעד גדול, חוזר אף הוא על עצמו אך עם סיום שונה. בהמשך חוזרים לתחילת המנגינה בה ישנה תחושת המשכיות; להיות ביחד עוד ועוד.

מהלך הפעילות

1. נקריא את מילות השיר ונשוחח על משמעותן.
2. נספר איך נראים חברים אוהבים ומאוחדים.
3. נשב על כסא ונשיר את השיר בחיוך ובאהבה אמיתית.
4. נשב זקוף ונתחבר בשתי הידיים, מאחורי הגב, אל החברים היושבים לידינו.
5. נשיר את השיר. בחלק א' נתחבר לחברים היושבים לידינו באיבר אחד ובחלק ב' נמשיך באותו חיבור אך בעמידה (בעזרת הפעילויות השונות, הילדים יבחינו בין חלק א' לחלק ב').
6. נציע חיבור מסוג אחר (רגליים, ברכים ועוד) תוך התייחסות לשני החלקים בשיר.

פעילויות נוספות

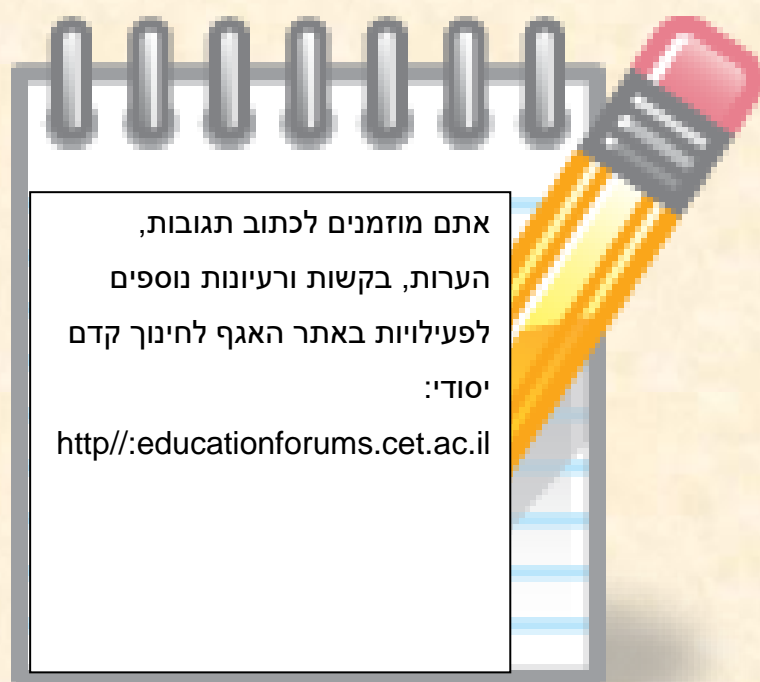
- ❖ כדי לתת מקום לכל אחד "שבת אחים גם יחד", נסמן בגיר על הרצפה אזורים ("טריטוריות"), שייצרו מרחב פיזי תחום (אזורים שונים בגדלים שונים).
- ❖ נבקש מהילדים לתכנן את ישיבתם יחד על הרצפה בתוך התחום המוגדר, כך שלכל אחד מהם יהיה מקום. נשים לב להתיישב ללא פגיעה זה בזה ובאופן שכל אחד ירגיש נוח בישיבתו. עם סיום המשימה, הקבוצה שהסתדרה תפצח בשיר "הנה מה טוב".
- ❖ נקיים דיון בהנחיית הגנת בנושא (פעילות זו יכולה להתקיים לאורך מספר מפגשים, תוך שינוי הרכב הקבוצה):
 - איך תכננו הילדים את ישיבתם יחד?
 - אלו קשיים עלו בתכנון ובביצוע?
 - האם הרגישו בנוח בישיבה יחד?
 - האם מישהו הרגיש שלא בנוח?
 - האם התחשבו במי שלא הרגיש בנוח?מה ניתן לעשות עוד כדי לעמוד במשימה כך שכל חברי הקבוצה ירגישו בנוח?

1. תכנון המסיבה

- ❖ ניזכר בשירים שלמדנו במהלך השנה.
- ❖ נשתף את הקבוצה בשירים האהובים ביותר.
- ❖ נרשום את השירים האהובים על הילדים ונהפוך אותן לרצף שממנו תיבנה מסיבת הסיום.
- ❖ נאייר את השירים הנבחרים.
- ❖ נערוך את סדר השירים בקלסר (מילים מאוירות) ובתקליטור .
- ❖ נערוך תוכנייה עם הרפרטואר הנבחר.
- ❖ ניתן לכל ילד לבחור מראש (מתוך רפרטואר מוזיקלי נלמד) את הקטע המוזיקלי שבו הוא רוצה להשתתף (סוג מוזיקה ופעילות).
- ❖ נציג את הדברים כפי שתוכננו על פי בחירת הילדים.
- ❖ ניידע את הילדים מה עומד להיות ובאיזה סדר ואולי לחזור על הדברים לפי הסדר בו הם יופיעו במסיבה. חשיבות החזרה היא בנתינת הרגשה של בטחון ושייכות לילדים אך לא כדי להגיע לשלמות.

2. ארגון המסיבה

- ❖ נארגן את חלל החדר: כדאי לפנות כמה שיותר מקום ולסדר את הכיסאות כך שהילדים יוכלו לשבת סמוך להוריהם. זו מסיבה, שמשמעותה, על פי מילון אבן שושן, התכנסות של קבוצת אנשים להסב לרגל מאורע מיוחד. על הלוחות נתלה עבודות של הילדים, שהם בחרו להציג בפני ההורים או את התפאורה שהכנו במיוחד לקראת המסיבה.
- ❖ נבצע את הפעילות שתוכננה על פי התוכנייה שערכנו ועל פי חלוקת התפקידים שנעשתה מראש.



ביבליוגרפיה

אופק, אוראל. (1985). **לקסיקון אופק לספרות ילדים**. כרך ב'. תל אביב: הוצאת זמורה ביתן.

אלירם, טלילה. (2006). **בוא, שיר עברי**. חיפה: הוצאת ספרים של אוניברסיטת חיפה.

ביריביס, הדסה ואחרים, עורכים. (1960). **זמר חן**: שירון לגני הילדים ולכיתות היסוד א'-ב. תל אביב: בית ההוצאה של איגוד הקומפוזיטורים בישראל בשיתוף עם המרכז לתרבות החינוך, הספרייה למוזיקה.

ברנד אוה ואחרים. (2003). **צלילונים**. רמת גן: המכון לקידום האינטגרציה החברתית, אוניברסיטת בר-אילן.

גביש, עופר ועדי אדר. (2004). **שיר לדרך**. תל אביב: הוצאת עם עובד.

הראל, נירה. (2007). **שרשרת זהב**. תל אביב: הוצאת אחוזת בית.

כהנוביץ, ציפי. (1994). **ממש יום טוב**. תל אביב: בר-אור הוצאה לאור.

רכטר, יוני. (1991). **יוני רכטר: מבחר שירים**. תל אביב: הוצאת יוסף שרברק.

שחר, נתן. (2006). **שיר שיר עלה-נא**. בן שמן: מודן הוצאה לאור.

שמר, נעמי. (2006). **הכל פתוח**. תל אביב: הוצאת עם עובד.

אתרי אינטרנט

<http://www.beitberl.ac.il/InfoPages/InfoPagesPreview.asp?ID=1903>

<http://he.wikipedia.org>

<http://www.piyut.org.il/textual/18.html>

<http://www.2all.co.il/Web/Sites/musitecomposer/PAGE5.asp>

<http://www.matticaspi.co.il>

<http://mooma.keshet-tv.com/index.aspx>

<http://www.nostalgia.org.il>

<http://shiron.net>

http://www.education.gov.il/merkaz/download/60_years_hodaya.doc